

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ МИНУЛОГО ТА СУЧАСНОГО

Статтю присвячено розгляду історії питання індивідуального підходу у навчанні та сучасному стану проблеми.

The article deals with the history of individual approach in training and present-day state of given problem.

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується зростанням трудомістких, наукомістких та інформаційних технологій у матеріальному виробництві, що вимагає висококваліфікованих освічених фахівців, яким притаманні такі особистісні риси як відповідальність та ініціативність, високий професіоналізм. Все це визначає певні тенденції сучасного процесу освіти, сутність якого полягає у розвитку феномену особистісно зорієнтованої освіти, формуванні особистості, розвитку її індивідуальності.

Проблема індивідуалізації не нова. Вона має історичне та соціальне коріння. Без розгляду генезису цього педагогічного явища неможливо дослідити тенденції розвитку цієї проблеми сьогодні, розкрити причини, що стримують індивідуалізацію, виявити умови реалізації індивідуалізації у практиці вищої школи.

Індивідуальне навчання було найбільш розповсюдженою формою навчання у античний час та в період середньовіччя поряд з індивідуально-груповим. Особистість розчинялася в типовому, повторювальному та зв'язувалася з інтересами стану, не виділялася як дещо індивідуальне. Заняття проводилися з дітьми різного віку та різної підготовки. Така форма занять існувала до тих пір, поки навчання не прийняло масовий характер та не стало виходити за рамки оволодіння дітьми елементарним навичкам читання, письма та лічби. Виникнення класно-урочної системи у

братських школах Білорусі та України у ХУ столітті призвело до потреби врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, оскільки вони по-різному включалися у роботу, по-різному сприймали пояснювальний матеріал.

Початковий етап індивідуалізації навчання, у якому здійснювалося розробка загальних положень та рекомендацій, пов'язують з ім'ям видатного чеського педагога Яна Коменського. Виходячи з поняття природовідповідності, Коменський виступав за ідею індивідуалізації у навчанні. Він писав: „ Якими діти народжуються, це не від кого не залежить, але щоб вони шляхом правильного виховання зробилися хорошими – це у нашій владі” [1. 42].

Подальший розвиток проблема врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей у процесі навчання отримала у педагогічних поглядах та практичній діяльності Д.Локка, Ж.-Ж. Руссо, І.Г. Песталоцці, І.Гербарта, А.Дістервега та ін.

Початок теоретичного рівня розробки індивідуального підходу пов'язують з ім'ям видатного російського педагога К.Д.Ушинського. У його педагогічних працях індивідуальний підхід уперше розглянутий на теоретичному рівні. Загальновідомим є його заклик про те, що, якщо педагогіка бажає виховувати людину у всіх відношеннях, вона повинна дізнатися про нього в усіх відношеннях. Він вважав, що психологія повинна стати підґрунтям педагогіки. Природа людини може бути розкрита лише зусиллями представників антропологічних наук. "Вихователь, - говорив він, - володіючи даними антропологічних наук, повинен намагатися дізнатися людину, якою вона є насправді, з усіма слабкостями та в усій величі, з усіма буденними потребами та з усіма її духовними вимогами" [2.247].

Розвиток вітчизняної педагогічної думки пов'язаний з іменами Ф.Прокоповича, Г. С. Сковороди, О.В. Духновича, С.Ф.Русової, Т. Г. Шевченка.

Відомий український учений Ф.Прокопович виступав проти консервативних методів навчання, вважаючи, що матеріал повинен подаватися доступно та у системі, а вчителеві слід

розвивати образне мислення.

Твердження нової гуманістичної та демократичної педагогіки пов'язано з ім'ям Г.С.Сковороди з його „філософією серця”. Першим об'єктом виховання, на думку Сковороди, повинен бути розум людини, оскільки рушійною силою людської діяльності є думка. Однак, тільки розвинення розуму та збагачення його знаннями недостатньо. Слід також формувати моральні якості. Іншим об'єктом виховання повинне бути серце людини. Завдання освіти й виховання Г.Сковорода бачив у розвитку у дитячого інтелекту, природних нахилів та здібностей. Ідеї Г.Сковороди близькі ідеям видатного французького просвітителя Ж.-Ж.Руссо. Загальна думка педагогіки Г.Сковороди – виховання повинне бути вільним. Він говорив: ”Яблуно не повчай народжувати яблука: вже сама натура навчила її” [3. 116].

Проблеми виховання хвилювали й іншого відомого українського педагога-гуманіста Олександра Васильовича Духновича. „ Суть виховання полягає в тому, щоб сили людські, тілесні і духовні, які від природи дані з молодості, зберігати й удосконалювати” [4.107]. Основним у його поглядах було положення про здібності дітей – „середній талант, вище середнього та нижче середнього”. У своїй роботі з дітьми, які мають здібності вище середніх він пропонував використовувати диференційовані завдання.

Заслуга видатного українського поета та мислителя Т.Г.Шевченка у тому, що він виділив три фактори формування особистості: здібності та звички, набуті у ранньому дитинстві, система виховних впливів навчального закладу та вплив того соціального середовища, яке оточує вихованця.

Особливістю педагогічної системи Софії Русової, видатного педагога, історика та письменника України було те, що вона визнавала індивідуальність дитини основою виховного процесу. С. Ф. Русова торкається питання гуманізації та індивідуалізації освітнього процесу, говорить про важливість врахування національно-своєрідного у дитині й головне, вважає педагог, не вчити дитину, не давати їй готових знань, а „більш

усього збудити в дитині її духовні сили, розворушити цікавість, виховати її почуття.... До неї треба підходити з ласкою, повернути її до себе повагою до її індивідуальності, тоді виявиться талановита вдача дитини й озветься її глибока чуйність” [5. 45].

Ідеєю виховання особистості як морального суб'єкту діяльності пронизана вся творчість видатного українського педагога В.О.Сухомлинського. Педагогічна система В.О.Сухомлинського засновувалася на гуманістичних принципах довіри до школярів, навчання без примусу, виховання без покарання, співпраці дітей та дорослих, творчої праці, моральної свободи, можливості вибору вчинку. В його педагогічному вченні та практичному досвіді проблема індивідуального підходу отримала всебічний та оригінальний розвиток. Педагог вважав, що майстерність вчителя полягає в тому, щоб пізнати індивідуальність кожного учня: „ Глибоке вивчення індивідуальних особливостей учнів показує, що ці особливості постійно змінюються в залежності від умов і оточення і, найголовніше, - від виховання... Досвід передових учителів доводить, що за вдумливого, уважного ставлення до дитини її здібності розвиваються, міцніють... Індивідуальні особливості дітей треба глибоко вивчати, але не тільки вивчати, а й виховувати, розвивати позитивні риси і усувати негативні”. [6].

В цілому ідеї видатних українських мислителів відрізнялися великим гуманізмом, величезною любов'ю до дітей та прагненням до духовного самовдосконалення.

Реалізація ідеї врахування індивідуальних особливостей учнів в умовах класно-урочної системи навчання виявилася настільки складним завданням, що у деяких країнах було зроблено спробу замінити її іншими формами навчання. Класно-урочна система, на думку видатних педагогів П.П.Блонського, С.Б. Білоусова, не змогла забезпечити необхідні умови для врахування індивідуальних особливостей учнів.

Система взаємного навчання, яка називалася белл-ланкастерською системою взаємного навчання, отримала свою назву від імені англійського священика А.Белла та вчителя

Дж.Ланкастера, які одночасно використали її у Індії та Англії. Така система навчання дозволяла при малій кількості вчителів здійснювати масове навчання дітей, оскільки старші учні спочатку самі під керівництвом вчителя опановували матеріал, а потім, отримавши відповідні інструкції, навчали молодших учнів. Широкого використання ця система не отримала, оскільки не змогла забезпечити необхідний рівень підготовки дітей.

Майже одночасно виникають батавська система у США й мангеймська у Європі, так звані форми вибіркового навчання. За їх допомогою у педагогіці намагалися подолати недоліки масової форми навчальної роботи, при яких розрахунок робився на „середнього” учня.

Час учителя на уроці в батавській школі поділявся на дві частини. Одна надавалася для колективної роботи з усім класом, друга – для індивідуальних занять та необхідної допомоги невстигаючим учням. Особливістю мангеймської системи було те, що учні поділялися в залежності від їх здібностей та успішності за класами: сильний, середній, слабкий. Учнів, за результатами іспитів можна було переводити з класу в клас. Елементи цієї системи можна й зараз спостерігати у Австралії та США, де існують класи для більш слабких та менш здібних. В Англії і зараз система освіти побудована таким чином, що дітей після тестових результатів в початкових класах направляють в ту чи іншу школу (Grammar school, Secondary school).

Відомою є також система індивідуалізованого навчання, що була розроблена в 1905 році вчителькою Геленою Паркхерст, яку вперше було використано в місті Далтон, й, отримала назву Дальтон-плану. Замість традиційних класів у школі були створені предметні майстерні. Вчитель виступав у ролі консультанта. Учні вивчали матеріал індивідуально та звітували про виконання кожної теми перед вчителем, при цьому заключався договір про опрацювання певного матеріалу за встановлений термін. Кожен предмет був представлений у трьох варіантах: мінімальний, середній й максимальний рівень складності. Колективна робота проводилася один раз на день. Однак, Дальтон-план не отримав свого розвитку, оскільки не

забезпечував міцного засвоєння знань.

У 20-ті роки робилася спроба використовувати Дальтон-план у радянській школі, однак також його використання було признано не доцільним.

У той самий час з'явився й так званий бригадно-лабораторний метод. Клас поділявся на бригади й саме у бригадах і здійснювалося оволодіння навчальним матеріалом та звіт перед учителем. Позитивним у цьому методі було поєднання колективної й індивідуальної форм роботи. Однак, педагогічне керівництво було недостатнім, контроль за роботою учня був слабкий, а індивідуальний облік знань було замінено на колективний.

Саме у 20-ті роки ХХ століття ідея індивідуального підходу у навчанні набуває великого значення в теорії та практиці. Починається етап, у якому індивідуальний підхід розглядається як педагогічний принцип на рівні соціального, педагогічного, психологічного експерименту.

Наукові праці П.П.Блонського, Л.С.Виготського та ін. створювали найкращі умови для індивідуально-диференційованої роботи. З ім'ям Л.С.Виготського пов'язаний етап розробки у радянській психології проблеми соціально-історичної обумовленості психіки людини. Він висунув теорію про те, що розвиток вищих психічних властивостей та форм діяльності є середовище або суспільно-історичний досвід. Л.С.Виготський сформулював основний закон розвитку вищих психічних функцій: „Вищі психічні функції, вищі властивості, специфічні для людини, виникають початково як форма колективної поведінки дитини, як форма співпраці з іншими людьми, а лише згодом вони стають внутрішніми індивідуальними функціями самої дитини” [7. 197]. На думку Л.С.Виготського, навчання повинне йти попереду та вести за собою розвиток. Він обґрунтував вчення про зону ближнього розвитку.

П.П.Блонський вважав, що „завдання виховання школи полягає не у тому, щоб готувати дитину до майбутнього життя... Завдання виховання – дати дитині те, що потрібно їй зараз, а не через 10 років” [8. 158]. Ця точка зору була відмінною від

поглядів Л.С.Виготського. В той час з'явилася нова наука - педологія, "наука про поведінку дитини". В праці П.П.Блонського "Педологія" велике значення надавалося спадковості й біологічним особливостям дітей, вона не була оцінена належним чином, оскільки в психології домінував історичний підхід до цієї проблеми. Дослідження за проблемою індивідуалізації й диференціації навчання були повністю припинені після 1936 року. Науку про дитину було названо помилковою, буржуазною, а роботи вчених П.П.Блонського, Б.О.Аркіна були позбавлені прав друку.

На практиці індивідуалізація зводилася до розподілу класів на групи, бригади, до використання бригадно-лабораторного методу навчання і була скоріше диференціацією.

З іменами П.П.Блонського, Л.С.Виготського, Н.К.Крупської, О.М.Леонтьєва, А.В.Луначарського, С.Т.Шацького пов'язаний емпіричний період дослідження даної проблеми. Особливість його полягає у тому, що здійснювався активний пошук способів об'єднання індивідуальних та колективних форм роботи без їх достатнього психолого-педагогічного обґрунтування.

Довгий час у радянській педагогіці основним методом було монологічне викладання навчального матеріалу й проблема індивідуалізації не була актуальною. Самостійна робота на заняттях практично не використовувалася, тому індивідуальні особливості учнів не проявлялися. Цілісність навчальних програм та недоторканість класно-урочної системи не давали можливості подальшої теоретичної, а головне, практичної розробки проблеми індивідуального підходу. Цей період характеризується розробкою психологічних аспектів проблеми Б.Г.Ананьєвим, Л.В.Занковим, В.А.Крутецьким, С.Л.Рубінштейном, Б.М.Тепловим. Індивідуальний підхід вони трактують як принцип навчально-виховної роботи. При його реалізації необхідно враховувати дві складові: вивчення можливостей учнів й виявлення індивідуально-типологічних особливостей на різних етапах навчання.

Наступний етап у розробці проблеми індивідуального

підходу може бути визначений як період розробки цілісних теоретико-прикладних методик. На початку 60-х років з'являється дослідження відомих американських психологів В.Маслоу, Е.Келлі, А.Комбса. Вони надали глибоке та серйозне теоретичне обґрунтування проблеми. У системі освіти проявляється тенденція до інтенсифікації навчального процесу на основі індивідуалізації. Теорії самоактуалізації В.Маслоу, теорія конструктивів Е.Келлі активно впроваджуються в педагогічні кола різноманітних демократичних країн.

В цілому розвиток проблеми індивідуального підходу у вітчизняній науці йшов послідовно від розробки принципу індивідуального підходу, принципу індивідуалізації до розробки цілісної педагогічної концепції індивідуалізації навчання.

У зв'язку з цим можна виділити декілька тенденцій. Перша – пов'язана з тим, що для ряду авторів поняття індивідуальний підхід у навчанні й індивідуалізація „злиті”, ототожнюються. Ця тенденція простежується в роботах В.А.Крутецького, Л.Б.Сосновської, В.І.Твардовської та ін. Одні й ті ж ознаки вони включають в обидва поняття: врахування індивідуально-психологічних особливостей, відбір та використання відповідних методів та способів навчання, розробка різноманітних варіантів завдань та ін.

Наступна тенденція характеризується визначенням співвідношення між поняттями „індивідуалізація” й „індивідуальний підхід”. Індивідуалізація включає діяльність викладача й студента на усіх етапах процесу навчання. Індивідуальний підхід розглядає особливості навчальної діяльності індивіда. Індивідуальний підхід є при цьому окремим особистісним аспектом індивідуалізації навчання. Ця тенденція прослідковується у роботах А.О.Кірсанова, І.Є.Унта, Т.Б.Гребенюка, Л.С.Клементьєвой, Р.Г.Щукіна.

А.О.Кірсанов під індивідуальною навчальною діяльністю розуміє „таку систему індивідуалізованих засобів й прийомів, які взаємо обумовлюють дії вчителя й учня, котрі органічно, як характерологічна риса (ознака), притаманні усім етапам навчальної діяльності.” [9. 121].

І.Є.Унт вважає, що „індивідуалізація – це врахування в процесі навчання індивідуальних особливостей учнів у всіх її формах та методах, в незалежності від того, які особливості та у якій мірі враховуються” [10. 176].

В роботах педагогів С.І.Архангельського, В.І.Андресва, Б.П.Болотинської, Т.В.Васильєва, Л.Ю.Образцова, В.С.Почекаснкова та ін., присвячених процесу навчання у вищій школі, принцип індивідуалізації представлений як співвідношення індивідуального та колективного, оскільки в процесі навчання у вищій школі розвиток особистості, проява індивідуальності студента, робота над самостійним засвоєнням знань здійснюється у поєднанні з колективними формами роботи.

Третя тенденція пов'язана з розробкою цілісної концепції індивідуалізації. Психолого-педагогічні, філософські основи цієї концепції закладено у працях таких вчених, як: Б.Г.Ананьєв, С.І.Архангельський, Ю.К.Бабанський, А.А.Кірсанов, Є.С.Рабунський, І.І.Резвицкий та ін.

На думку Л.А.Юцявичене, концептуальне розуміння проблеми полягає у тому, що індивідуалізація процесу навчання включає дві складові: проблему індивідуалізації навчальної діяльності й проблему створення реальних умов для її реалізації [11. 49]. Перша проблема у достатній мірі висвітлена в психолого - педагогічній літературі. Розробки другої проблеми ведуть до інтенсифікації педагогічної праці, а не до її реалізації.

Л.І.Підкасистий індивідуалізацію процесу навчання у вузі пов'язує з його оптимізацією. На думку вченого, врахування індивідуальних особливостей у мотивах, темпах, прийомах пізнавальної діяльності в залежності від рівня довузівської підготовки студентів може значним чином полегшити навчальний процес [12. 39].

Певний інтерес має Л.М.Гусака „Підготовка учителя: технологічні аспекти”. Автор стверджує, що говорити про використання на сучасному етапі індивідуалізації навчання у „чистому вигляді” не можна. Вчений чітко розрізняє поняття індивідуалізоване та диференційоване навчання. Диференційоване - автор розглядає в історичному аспекті як

перехідну модель до технології індивідуалізованого навчання.

Як висновок, можна сказати, що проблема індивідуального підходу своїм й залишається актуальною і сьогодні. У педагогічній науці є багато наробок щодо реалізації індивідуалізації навчання. Однак немає цілісної науково обгрунтованої теорії індивідуалізації, не окреслені умови її реалізації.

Література:

1. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Т. Педагогика наследия. – М.: Педагогика, 1987. – 416 с.
2. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. – Т.1 – М.: Педагогика, 1974. – 584с.
3. Історія української літератури у 8 т. – К.: Наукова думка, 1967. – Т.2. – 470 с.
4. Листопад О.А. Видатний український педагог – гуманіст Олександр Васильович Духнович // класична педагогіка і філософія в світі сучасних завдань шкільної і вузівської словесності. Частина 1. – Одеса, 1993. – С.95 – 97.
5. Проскура О.В. Софія Русова – талановита дочка України // Початкова школа, 1993, №3. – С. 44 – 46.
6. Сухомлинський В. Індивідуальний підхід до учні в процесі навчання // Рад.освіта. – 1950. – 23 вересня.
7. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. – М.: Из-во АПН РСФСР, 1960. – 500 с.
8. Блонский П.П. Избранные психологические произведения – М.: Просвещение, 1964. – 547 с.
9. Кирсанов А.А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема. – Казань, 1982. – 224 с.
10. Унт И.Е. Индивидуализация и дифференциация обучения. – М.: Педагогика, 1990. – 181 с.
11. Юцявичене П.А. Методы модульного обучения. – Вильнюс: Минвуз Мин. ССР, 1989. – 55 с.
12. Пидкасистый П.И. О некоторых особенностях учебного процесса в вузе // Советская педагогика. – 1986. - №7. – С.38 – 41.
13. Гусак Л.М. Підготовка учителя: технологічні аспекти. – Луцьк, 1999.-276с.